

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', 3 יח"ל, מועד קיץ 2010

שאלונים : 24,022303

מוגש על-ידי : נעמי בלנק, רענן נוימרק ויעקב סרוסי

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

הערה : בשאלון שמונה נושאים (1-8), על הנבחן היה לבחור בשלושת הנושאים שלמד, ולענות על שש שאלות בסך הכול

נושא 3- קהילות יהודי קרקוב בתקופת השואה

הערה : על הנבחן היה לענות על אחת מהשאלות 9-10 (פרק ראשון) ועל אחת מהשאלות 11-12 (פרק שני)

פרק ראשון

שאלה מספר 9

סעיף א'

יחס הנאצים לפולנים על פי הקטע :

היחס של הנאצים לפולנים בשטחי הגנרל גוברנמן הוא פועל יוצא של האידיאולוגיה הנאצית שראתה בפולנים **גזע סלאבי נחות שיש לשעבדו**. עיקרון תורת הגזע של האידיאולוגיה הנאצית חילקה את החברה האנושית לגזעים עליונים ונחותים, כאשר בראש המדרג עומד הגזע הארי העליון, המורכב מגרמנים ועמים צפון אירופים אחרים, שלו יוחסו כל התכונות הפיזיות והנפשיות המעולות – הגזע הארי הוא גזע "יוצר תרבות".

מתחתיו, מדרג הביניים עומד הגזע הסלאבי, המורכב בעיקר מפולנים ורוסים, גזע נחות שתפקידו לשרת את הגזע הארי העליון במערכת יחסים של אדון-עבד. כך, לפי הקטע: "צריך שיהיה רק אדון אחד לפולנים- הגרמני".

יחס הנאצים לפולנים בא לידי ביטוי בקטע בכמה תחומים :

- א. ניצול הפולנים כעובדי כפייה- כגזע נחות שנועד לשרת את הגזע העליון.
- ב. "בני האצולה הפולנית צריכים לחדול ולהתקיים"- כדי למנוע קיומה של הנהגה פולנית מלבד ההנהגה הנאצית.
- ג. חיסול ההשכלה והאינטליגנציה- ההשכלה מסוכנת ועלולה לגרום להתפתחות העם הפולני ואף למרד.
- ד. קיום מינימאלי של מנהגי הדת להסחת הדעת מהמציאות הקיימת.
- ה. אספקת מזון על פי צורכי המחיה הבסיסיים אך לא מעבר לכך כדי למנוע התחזקות פיזית.

שלושה צעדים המבטאים יחס זה :

- **פגיעה בריבונות הפולנית:** במטרה לפגוע באחדות הפולנית ובעצמאות פולין הוחלט ב-8 לאוקטובר 1939 שהשטח הכבוש בידי הגרמנים בפולין יחולק לשניים. חלקו המערבי יסופח לגרמניה במסגרת "חזון הרייך הגרמני המורחב", כיוון שהנאצים ראו באזור זה שטח גרמני שנקרע מגרמניה בזדון בהסכמי וורסאי, ואילו בשטח המצוי במרכז פולין הוקם ה"ממשל הכללי"- ה"גנרל גוברנמן". בכך הסתיימה תקופת הממשל הצבאי בפולין. הגנרל גוברנמן חולק לארבעה מחוזות: קרקוב, ורשה, ראדום ולובלין. קרקוב נבחרה לשמש כעיר הבירה של הגנרל גוברנמן. החלטה זו לא הייתה מקרית. אמנם בירת פולין הייתה ורשה, אך הגרמנים רצו לפגוע בריבונות (העצמאות) הפולנית גם על ידי אי-הכרה בבירתם. השלטון בגנרל גוברנמן הופקד בידי הנס פרנק והוא שהקים ממשלה אזרחית שמושבה בקרקוב בארמון וואוול.
- **פגיעה בהנהגה ובמשכילים:** במטרה לזרוע מבוכה ולפגוע בעצמאות הפולנית חוסלו המנהיגות והמשכילים (אינטליגנציה) הפולנים. כך נרצחו פוליטיקאים בכירים, מרצים ואנשי מדע, סופרים ואנשי רוח. אחד הצעדים שזעזעו את אנשי קרקוב היה מאסרם של 183 פרופסורים פולנים בחודש נובמבר 1939. כולם הובאו למחנות ריכוז בגרמניה ורובם נספו שם.
- **פגיעה כלכלית:** במטרה להשפיל את הפולנים ולשבור אותם פיסית ונפשית הונהגה הקצבת מזון באמצעות תלושים, שחולקו בכמות שלא הספיקה לצרכי האוכלוסייה. בנוסף, הוחרמו מפעלים ונכסים פולנים וכן דברי אומנות.
- **ניצול שטחי הכיבוש:** מיליוני פועלים הועבדו בעבודות כפייה בשטח הכיבוש. בנוסף, נשלחו בשנות המלחמה 1.5 מיליון פולנים, גברים ונשים לעבודות כפייה בגרמניה. הניצול כלל גם מחצבים ואוצרות טבע בהם עשו הגרמנים שימוש לטובת המאמץ המלחמתי.
- **פגיעה תרבותית:** במטרה לפגוע במורל הפולני ולהיאבק בתרבות הסלאבית ה"נחותה" נסגרו בפקודת הגרמנים כל מוסדות ההשכלה הגבוהה וכל בתי הספר התיכוניים העיוניים ונותרו רק בתי ספר יסודיים ומקצועיים.

סעיף ב'

גורלם של היהודים באזור הכיבוש היה שונה מגורלם של הפולנים כפועל יוצא של האידיאולוגיה הנאצית שראתה ביהודים אנטי גזע מזהם **שיש להשמידו**. לכן יחסם של הנאצים כלפי הפולנים באזורי הכיבוש היה **מתון** בהשוואה ליחסם כלפי היהודי. ניתן להמחיש זאת באמצעות מספר דוגמאות:

- א. **עבודות כפייה-** צווי עבודת כפייה פורסמו מטעם הרשויות הגרמניות ב-26 אוקטובר 1939 הן כלפי היהודים והן כלפי הפולנים ברחבי הגנרל הגוברנמן. אלא שבעוד היהודים חויבו לעבודות כפייה של כל הגברים בין הגילים 12 – 60, ללא זכויות סוציאליות ובכפוף ל-S.S., הרי שהפולנים זכו לזכויות סוציאליות והיו כפופים לממשל האזרחי.
- ב. **סימון היהודים ועסקיהם-** צו מיוחד הורה ליהודים לשאת סרט זיהוי מיוחד על יד ימין, כדי

להבדילם מהאוכלוסייה הפולנית שגורלה שונה. גם עסקיהם של היהודים סומנו, בניגוד לעסקי הפולנים.

ג. **חיסול מוסדות תרבות, חינוך ודת**- מתוקף צו מיוחד חוסלו כל מוסדות החינוך, התרבות והדת של היהודים שנתפסו בעיני הנאצים כמזיקים חסרי ערכים אנושיים. לעומת זאת, לגבי הפולנים, לא חוסלו הכנסיות והותר להם לקיים בתי ספר יסודיים, בתי ספר מקצועיים וכן מופעי תרבות בעלי תוכן קל.

שאלה מספר 10

סעיף א'

מטרות הגרמנים בהקמת גטאות ליהודים:

המטרות הגלויות בהקמת הגטאות

- מטרה **פוליטית**: יש לכלוא את היהודים בגטאות כדי לחסל את השפעתם של היהודים על האוכלוסייה הפולנית, כיוון שהיהודים השתדלו תמיד להתנגד לשלטון הגרמני ולחבל בכל הוראותיו (כמובן שלא היה שמץ של אמת בטענה זו).
- מטרה **כלכלית**: יש לכלוא את היהודים בגטאות כיוון שייסודו של משק מאורגן בפולין אפשרי רק לאחר חיסול הגורם היהודי (התעמולה האנטישמית הנאצית, המבוססת על האידיאולוגיה הנאצית, טענה תמיד שהיהודים משתלטים על כלכלת המדינות בהן הם חיים בדרכים ערמומיות ובוגדניות).
- מטרה **בריאותית- תברואתית**: יש לבודד את היהודים בגטאות כתנאי בל יעבור להצלחת המאבק נגד המגפות (התעמולה האנטישמית הנאצית הציגה תמיד את היהודים כמפיצי מגפות מסוכנות).

המטרות הסמויות בהקמת הגטאות

הגטאות נועדו להיות מסגרת שבה ביקשו הגרמנים להפעיל שורת אמצעים לשם מימוש מדיניותם במטרה לשבור את מרקם החיים הקהילתי היהודי, לנצל את היהודים ולמנוע כל אפשרות להתנגדות פאסיבית או אקטיבית:

- בידודם של היהודים והפרדה מוחלטת בינם לבין האוכלוסייה הפולנית.
- הפעלת טרור שיטתי כחלק בלתי נפרד מחיי היום-יום בגטו כדי להשפיל את יושביו ולהמחיש להם את חוסר האונים שלהם מול "האדון האמיתי"- השלטון הנאצי.
- הגדלת מימדי התמותה של היהודים על ידי הרעבה, צמצום שטח המחיה ויצירת תנאי תברואה ירודים.
- עידוד הפירוד הפנימי בקרב הקהילה היהודית על ידי מתן סמכויות שלטון מוחלט ליוזנר ולמשטרה היהודית (יצירת מצב של "הפרד ומשול").
- הגברת הדמורליזציה (מורל ירוד), בייחוד בקרב הנוער, על ידי איסור פעילויות חינוך ותרבות, לרבות חיי דת.

- ניצול כלכלי של היהודים הן באמצעות שוד ישיר והן באמצעות עבודות כפייה ללא תשלום .
- הפצת תעמולת כזב באמצעות מלשינים למיניהם כדי להטעות את יהודי הגטו ולהסתיר את כוונותיהם האמיתיות של השלטונות.
- עיסוק בענייני הגטו אפשר לגרמנים שפיקחו על היהודים להשתמט משרות צבאי בחזית והעניק הזדמנות ליהנות מהשלל- רכושם השדוד של היהודים.
- הגטו שימש לשלטונות הגרמניים אמצעי חשוב במדיניותם נגד הפולנים : מעתה הם יכלו להצביע על היתרון הגדול שממנו נהנתה האוכלוסייה הפולנית בגנרל- גוברנמן ; הפולנים נותרו כביכול חופשיים, לא סגורים בגטאות, והיה בכך משום רמז שמצבם עלול להחמיר אם לא יצייתו באופן מוחלט לשלטונות הכיבוש.

השיקולים לקביעת מיקומו של גטו קרקוב :

השלטונות הגרמניים הורו להקים את הגטו ברובע פודגוז'ה, הממוקם בגדתו הימנית של נהר הוויסלה, ולא ברובע היהודי המסורתי בקרקוב- רובע קאז'ימייז'. נשאלת השאלה, מדוע בחרו הנאצים להקים את הגטו ברובע פודגוז'ה ולא ברובע היהודי הקודם קאז'ימייז'? לשאלה זו אין תשובה מוסמכת וניתן רק לשער שהיו לכך שתי סיבות : **האחת**, רובע קאז'ימייז' נחשב טוב מדי כמקום מגורים ליהודים, עובדה שבדירות רבות ברובע זה שוכנו גרמנים. **השנייה**, רובע קאז'ימייז' היה קרוב מאד למרכז העיר ולארמון וואוול בו שכן מושל הגנרל גוברנמן הנס פרנק והגרמנים לא היו מעוניינים לשהות בקרבת היהודים, מה גם שהם חששו ממגפות העלולות לפרוץ בגטו ולהתפשט החוצה. רובע פודגוז'ה לעומת זאת, היה רובע עני שהיה מיושב כבר בחלקו ביהודים, עובדה שהקלה על ריכוז היהודים במקום ובנוסף, נהר הוויסלה הפריד בינו לבין מרכז העיר ומוסדות השלטון.

מדוע הוקם גטו קרקוב במועד מאוחר יחסית :

1. קרקוב נקבעה כבירת הגנרל גוברנמן וכמקום מושבה של הקצונה הנאצית הבכירה. לכן הגרמנים רצו בשלב ראשון לצמצם למינימום הכרחי את מספר היהודים שנשארו בעיר.
2. הגטו הוקם לאחר שגירוש היהודים מהעיר לא התנהל לפי התוכנית המקורית של הנאצים והתעכב.
3. בין שלוש הרשויות הגרמניות : המנהל האזרחי, שלטונות האס. אס. ומשטרת הביטחון התקיים מאבק על השליטה ביהודי הגנרל - גוברנמן בכלל וביהודי קרקוב בפרט. קיימות עדויות רבות המעידות על מחלוקות בלתי פוסקות בין גופים אלה מצד אחד, ועל שיתוף פעולה ביחס לעיניניים ורצח של יהודים ופולנים. לכאורה הייתה זו מחלוקת על סמכויות אך בפועל המחלוקת הייתה על השגת שליטה וניצול היהודים כעובדי כפייה וניצול רכושם.

סעיף ב'

ההתמודדות היהודית עם בעיות הקיום :

המאבק על הלחם - המדיניות הגרמנית הייתה לספק מעט מאוד מזון לגטו ויחד עם זאת לאסור על יהודים לצאת מהגטו ללא אישור. מי שייתפס מחוץ לגטו ימות בירייה. הממונה על ענייני הבריאות בגנרל גוברמן תיאר את המדיניות הנאצית כך: "...קיימות שתי דרכים בלבד: או דנים את היהודים בגטאות למוות מרעב או מוות בירייה. אמנם בסופו של דבר התוצאה תהייה זהה, אבל האמצעי השני הוא המרתיע ביותר. אין לנו יכולים לנהוג אחרת... כי תפקידנו היחידי והבלעדי הוא לדאוג שגרמני לא יפגע מהמגפות ושהפרזיטים (היהודים) האלה לא יסכנו אותנו, לשם מטרה זו כל אמצעי יהיה טוב בשבילנו."

דברים אלה מלמדים כי המיתה האיטית מרעב הייתה צפויה בגטאות מתחילת קיומם. המדיניות הגרמנית הקציבה לכל יהודי בגטו 250 – 300 קלוריות ביום. לפולנים לעומת זאת הוקצבו פי 3 או פי 4 אך עדיין מעט ממה שזקוק לו אדם מבוגר כדי להתקיים.

המאבק במדיניות ההרעבה התקיים במספר דרכים :

א. היוזנרט בשיתוף עם "המוסד לעזרה עצמית" פעלו בשיתוף פעולה. היוזנרט קיבל הקצבות

מזון מהגרמנים וחילק את המזון לפי תלושים מיוחדים. בנוסף הגיעו תרומות מארגונים יהודיים בחו"ל - כמו הגיוינט, הוקמו מטבחים ציבוריים וחולקו בגדים ונעליים.

ב. הברחת מזון לגטו אמנם הייתה אסורה רשמית אך הרשויות נהגו לעיתים להתעלם

מההברחות מאחר והרוויחו מהן הון תועפות. השוחד זרם לשוטרים גרמנים, פולנים ויהודים ששמרו על שערי הגטו. בלילות עברו דרכם דברי מזון והם העלימו עין. דרך נוספת להברחה הייתה של אלה שעבדו ברישיון מחוץ לגטו במפעלים גרמניים ופולניים והברו ממופעלים או חנויות מזון. מבין המבריחים יש לציין את מבצעי ההברחה של הילדים שברחו מן הגטו כדי להביא מעט מזון דרך עגלות אשפה, דרך חריץ בגדר, דרך הסורגים תוך סיכון עצמי. ככל שעבר זמן לקראת תחילת 1942 המצב הורע ורבים הסתובבו מצומקים וחסרי כל...

המאבק על העבודה - מיד עם כיבוש פולין היו הכל מעוניינים בניצול כוח העבודה היהודי העצום. עד

סוף 1940 טיפלה מחלקה העבודה של היוזנרט בהזמנות של מעסיקים גרמניים שהיו מעוניינים בפועלים יהודים. אח"כ הועבר הטיפול לידי משרד התעסוקה הגרמני.

יהודים נלחמו על מקומות העבודה שכן, ללא "קנקרטה" וללא אישור עבודה לא קיבלו תלושי מזון. במקומות העבודה השונים ניתן היה לקבל צלחת מרק ופת לחם, היו מקומות שבהם המעסיקים דאגו לעובדיהם היהודים כמו במפעל "אמליה" של אוסקר שינדלר ולעומתם היו מקומות שבהם היחס היה משפיל ועוין. רבים מהיהודים השתדלו להתחמק מעבודה בבניין כי שם ספגו מכות רצח...

נוסף על העבודה הרגילה הוטלה על היהודים חובה של עבודת כפייה שתמורתה קיבלו שכר זעום לא מן הגרמנים אלא מקופת היוזנרט. הגטו חולק לבלוקים וכל בלוק נשלח אחת לשבוע לעבודת כפייה שחורה ומשפילה...

היוזנרט יזם המשך עבודה גם בתוך הגטו והביא את מכלול בעלי המלאכה : סנדלרים, חייטים...ואלה עסקו בתפירת מדי צבא לגרמנים. הגרמנים התירו קיומם של בתי מלאכה מסוימים ופיקחו עליהם

ובכך יצרו רושם כי הגטו ימשיך להתקיים... ככל שגבר הבידוד התחזקה התחושה כי עבודת תציל ממוות. היודנרט בלית ברירה עודד תיקווה זו ואילו הגרמנים עודדו אותה מאחר והעסקת יהודים הבטיחה להם רווחים עצומים ותרמה להרגעת הרוחות בגטו.

פרק שני

שאלה מספר 11

חילוקי הדעות בין קבוצות המחתרת בגטו קרקוב בנושאים:

מטרת המרד: מנהיגי "עקיבא" שעמדו בראש "החלוץ הלוחם" – תנועה אחידה ומגובשת, ראו במאבקם **שליחות היסטורית** שתוצאותיו יהיו נכס חינוכי ולאומי לתנועה הציונית ולנוער היהודי. הם ביקשו להוכיח שגם הם, כמו החלוצים בארץ-ישראל שהיוו עבורם מודל לחיקוי, יכולים להילחם. לעומתם, חברי "איסקרא", שהרכבה היה הטרונגי (מגוון), ראו את מטרתם העיקרית **במלחמת נקם** כל עוד קיימים יהודים. הגאווה הלאומית, היהודית והציונית, עמדה פחות בראש מעייניהם של חברי "איסקרא". בנוסף, חברי "איסקרא" שהשתייכו לתנועת נוער שמאלית-קומוניסטית ראו את מאבקם כחלק ממאבק רחב של הקומוניזם בהשקפה הנאצית הימנית.

מיקום המרד: אנשי "החלוץ הלוחם" רצו לפעול כיחידה יהודית עצמאית והעדיפו לחימה פרטיזנית בעיר לצידם של כוחות פולניים מקומיים, בעוד שחברי "איסקרא" היו מוכנים להילחם לא כיחידה נפרדת אלא שאפו להשתלב במחתרת הפולנית, ולנהל את מאבקם בעיר קרקוב וסביבתה (אך לא בגטו). עקב חילוקי הדעות פעלו שני הארגונים עד סוף אוקטובר 1942 בלא שיתוף פעולה ועל פי רוב בנפרד.

הגורמים שאיתם רצו לשתף פעולה: אנשי "החלוץ הלוחם" רצו לשתף פעולה עם הפרטיזנים הפולנים שפעלו ביערות והיו בקשר עם ארגון האי"ל בוורשה. הם האמינו שביער מתבצעת פעילות פרטיזנית רחבת היקף ורצו ליטול בה חלק. אנשי "איסקרא" שיתפו פעולה עם המחתרת הפולנית הקומוניסטית והם אכן קיבלו ממנה בהמשך כמות מוגבלת של נשק ותחמושת.

שאלה מספר 12

דוגמאות למפנה לרעה בחיי היהודים בגטו קרקוב משנת 1942:

לאחר הגירוש של יוני 1942 חלה החמרה בחיי היהודים בגטו קרקוב בכמה מישורים:

- **ביטול היודנרט:** היהודים הפכו להיות כפופים לשלטונם הבלעדי של משטרת הביטחון והס"ס ונותרו בלי היודנרט. במקום היודנרט מונתה מועצה של שישה אנשים שבראשם עמד קומיסר הגטו דוד גוטר, מוכר עיתונים לשעבר, שהיה ידוע כטיפוס ערמומי ומשתף פעולה עם הנאצים. נעלם היודנרט כגוף מתווך בין תושבי הגטו והשלטונות הגרמניים ובמקומו שלטו בחיי היהודים שני משתפי פעולה עם הנאצים: הקומיסר דוד גוטר ומפקד המשטרה היהודית שמחה שפירא. היודנראט, למרות מגרעותיו, היה גוף שהייתה לו אחריות כלפי הציבור היהודי והוא ניסה לפעול למען תושבי הגטו, ואילו גוטר ואנשיו היו מסורים וצייתנים באופן עיוור לגרמנים.

- **צמצום שטח הגטו:** מיד עם תום הגירוש פורסמה הודעה על הקטנת שטח הגטו. מאות מתושבי הגטו נאלצו לעזוב את דירותיהם הקודמות ולחפש מקום מגורים חדש אליו ניתן להעביר את שארית רכושם. הצפיפות הייתה נוראית. גם משרדי היודנרט, בית היתומים, בית החולים ומוסדות נוספים העתיקו את מקומם למבנים שהתנאים בהם היו גרועים בהרבה. כך גברו הצפיפות והמחנק.
 - **פגיעה בתעסוקה:** כמעט כל היתרי היציאה האישיים לעבודה בוטלו, ומעתה יצאו כל העובדים בקבוצות. הקשרים עם "המשרד למשק ולכלכלה" הגרמני בוטלו. רוב החנויות ובתי המלאכה בגטו נסגרו, ובעליהם חיפשו מקום עבודה בטוח במפעלים גרמניים.
- לאחר הגירוש של אוקטובר 1942 חלה החמרה נוספת בחיי היהודים בגטו קרקוב בכמה מישורים:
- **צמצום שטח הגטו וחלוקתו:** שוב, כמו בתום האקציה הקודמת, פורסם צו המורה על צמצום נוסף של שטח הגטו. שוב גברה מאד הצפיפות. כחודש מאוחר יותר, בדצמבר 1942, חולק הגטו לשני אזורים: אזור A אליו הוכנסו העובדים "חיוניים" שמצבם היה טוב באופן יחסי ואזור B אליו הוכנסו הזקנים, החולים והמובטלים. באזור B אורגנה פנימייה לילדים חסרי בית. בחורף 1942 – 1943 שוב הופיעו בגטו חבורות ילדים שהוריהם נספו בזמן הגירושים בעיירות הסביבה. על אף הצפיפות הם הוכנסו לפנימייה, שם היו התנאים קשים ביותר.
 - **הרעת התנאים בתחום העבודה:** בעקבות כישלונם של הגרמנים להבקיע את חזית המזרח בסטלינגרד נוצר הצורך להגביר את היקף היצור המלחמתי. במצב עניינים זה היו הגרמנים זקוקים לעובדים רבים ככל האפשר. ארגון עבודת הכפייה עבר ישירות למפקד ה-ס"ס והגסטאפו. כל עובד קיבל גם "תעודת עבודה" שהמחזיק בה הורשה להמשיך ולהתגורר בגטו. כעת כל מקום עבודה היה שולח לגטו משאית להביא את היהודים ולהחזירם בערב לגטו. שינוי זה החמיר את המצב כי העובדים היו תלויים עתה יותר במעבידיהם, והם על פי רוב ניצלו את המצב ללא בושח.
 - **הקמת מחנה העבודה "פלאשוב":** באוקטובר 1942, באותה העת בה בוצעה האקציה בגטו קרקוב, פורסמה הוראה שיש להוציא מן הגטו את היהודים העובדים במקומות חיוניים ולרכז אותם במחנות עבודה סגורים הסמוכים לגטו ונתונים לפיקוח ה-ס"ס. עקב כך הפך גם גטו קרקוב ל"מחנה מעבר". מכאן יצאו שתי דרכים בלבד: למחנות עבודה או למחנות השמדה. בעקבות הנחיה זו החלו הגרמנים להקים בחודש נובמבר 1942 מחנה עבודה גדול הסמוך לגטו קרקוב ושמו "פלאשוב" (המחנה הוקם בשטח בית העלמין היהודי בעיר). עתה החלו להעביר לשם עובדים ונאסר עליהם לחזור לגטו ולו ללינת לילה. חלק מהעובדים בפלאשוב הוחזקו במעצר ליד המקומות בהם עבדו, בסמוך למחנה המרכזי בפלאשוב (אחד המפעלים שיהודי פלאשוב המשיכו לעבוד בו היה מפעל "אמיליה" בבעלותו של אוסקר שינדלר). התנאים במחנה פלאשוב היו קשים: האנשים שוכנו בצריפים ללא מים, ללא תנאי סניטציה בסיסיים, כשהם נתונים למרות אנשי ה-ס"ס שהצטיינו באכזריותם.

נושא 5- עידן האמנסיפציה

הערה: על הנבחן היה לענות על אַחת מהשאלות 17-18 (פרק ראשון)

ועל אַחת מהשאלות 19-20 (פרק שני)

פרק ראשון

שאלה מספר 17

סעיף א'

יחסו של החת"ם סופר ללימודי החכמות החיצוניות על פי הקטע:

החת"ם סופר רואה בחוכמות החיצוניות כורח המציאות. לתפיסתו, אין ללמוד את החוכמות החיצוניות אלא לתכליות תורניות כגון: קביעת ראש חודש (לשם כך יש צורך בידע באסטרונומיה), שחיטה (הדורשת מומחיות רפואית מסוימת), קביעת גבולות ארץ-ישראל [הדורשת ידע בגיאוגרפיה]. אך למעשה כל הידע העצום הזה מצוי גם בתורה והמעמיק ללמוד ולחקור את התורה ימצא בה תשובות לכל שאלותיו ולכן אין סיבה מפורשת לפנות לחכמות החיצוניות. מי שאינו מסוגל להעמיק בתורה ולפענח את הרמזים המצויים בה יאלץ לעשות שימוש בחוכמות החיצוניות.

סעיף ב'

תפיסתו של החת"ם סופר המשתקפת בביטוי "החדש אסור מן התורה":

בראש המחנה האורתודוכסי עמד באותה התקופה הרב משה סופר - החת"ם סופר [שכונה כך על שם אחד מחיבוריו- חידושי תורת משה, בראשי תיבות חת"ם]. החת"ם סופר שימש כרב הקהילה בפרשבורג שבגרמניה ושם ניהל מאבק חסר פשרות בקהילה הרפורמית. לאחר שהגיע החת"ם סופר לפרשבורג הוקם בה בית ספר ברוח ההשכלה שנלמדו בו אלו לצד אלו לימודי קודש ולימודי חול. החת"ם סופר יצא למאבק חזיתי נגד האנשים שיזמו את הקמת בית הספר והציג אותם כמי שפרקו מעליהם את עול היהדות באופן מוחלט. המאבק במשכילים ובמחדשים הפך להיות החזית העיקרית שבה פעל החת"ם סופר כמנהיג ציבור. כדי לבלום את חידושי התקופה- חידושי המשכילים וחידושי הרפורמים- טבע החת"ם סופר את הסיסמה "החדש אסור מן התורה". בסיסמא זו ביטא למעשה שלילה עקרונית של כל חידוש באשר הוא. ביסוד השקפה זו עמדה ההכרה שהמודרניזציה מהווה סכנה ממשית לעולם המסורת, ויש להתרחק ממנה מכול וכול. יתר על כן, החת"ם סופר ביטל למעשה את ההבחנה הקיימת בין דרגות שונות בהלכה; ישנן מצוות שמקורן בתורה שבכתב, וחומרתן רבה ביותר; ישנן גזרות שנגזרו בידי חכמים, ובנסיבות מסוימות ניתן להקל בהן יותר מאשר בדיני תורה. ישנם מנהגים שהתקבלו כמחייבים להלכה, אך מעמדם נמוך ממעמדן של גזרות חכמים, וישנם מנהגים שמקובל לנהוג לפיהם אך אין להם תוקף מחייב. ואילו החת"ם סופר כרך את כל אלה בכפיפה אחת וייחס לכולם תוקף מחייב באותה מידה. לדבריו כל אלו הם חלק ממסורת שנתקדשה, והפוגע באחד מהם, גם במנהג קל שבקלים, פוגע במסורת בכללה.

החת"ם סופר והזרם האורתודוכסי מבטאים גישה של הסתגרות ושלילת החידושים בדת שהובילה התנועה הרפורמית. להלן מספר דוגמאות המבטאות גישה זו :

- התנגדות לשינוי לשון התפילה : אסור לדרוש דרשה בלשון הגויים, וכן אסור לשמוע דרשה האמורה בשפת הגויים. על כן צריך כל יהודי, אשר ישמע כי רב או אחר דורש בלשון נוכרי לעזוב את בית הכנסת ולצאת החוצה, והדורש צריך לדרוש בלשון יהודית שמדברים בו ישראל הכשרים אנשי המדינה הזאת (הכוונה היא לשפת היידיש).
- התנגדות לשינוי במבנה בית הכנסת : אסור להתפלל בציבור בבית כנסת אשר אין לו בימה באמצע.
- אסור לעשות המחיצה המבדלת בין עזרת נשים ועזרת גברים באופן שיוכלו להסתכל הגברים בנשים, כפי שנהוג מימי קדם.
- ◆ אסור לשמוע תפילת מקהלה (הכוונה לתפילה בבית כנסת רפורמי) על אחת כמה וכמה להתפלל עימם או לענות אמן אחריהם. בתי כנסת בהם מונהגת שירת מקהלה, כלומר בתי כנסת רפורמיים, אסורה הכניסה לתוכם.
(ייתכנו דוגמאות נוספות)

שאלה מספר 18

סעיף א'

ההבדל בין גישת רבני המזרח ורבני אירופה כלפי תופעת המודרנה :
גישתם של רבני המזרח אל חידושי הזמן הייתה בדרך כלל פתוחה וגמישה. הם לא שללו את החידושים, וכאשר נוצרו התנגשויות בין המציאות החדשה להלכה הקיימת, הפעילו בדרך כלל יצירתיות מחשבתית כדי ליישב את הסתירות, במטרה לאפשר לאנשי הקהילה להשתלב במציאות המודרנית מבלי לסטות מן ההלכה. תגובתם של חכמי המזרח למודרנה היא בדרך כלל מתונה וגמישה יותר מזו של רבני אירופה.
דוגמאות מתחומים שונים המבטאות הבדל זה :

- מיקום בימת בית הכנסת : האורתודוכסים באירופה התנגדו בחריפות להזזת בימת בית הכנסת מהמקום המסורתי בו ניצבה : מרכז האולם. הם קבעו כי אסור להתפלל בציבור בבית כנסת אשר אין לו בימה באמצע. רבני המזרח לעומתם הציגו גישה מעשית ומתונה לסוגיה זו המשתקפת בפסיקותיו של רבה הראשי של העיר קהיר. בשנת 1895 נדרש הרב בן-שמעון לעסוק בשאלת מיקומה של הבימה בבית הכנסת. באותה התקופה התרחשה נדידה של יהודים רבים, בעיקר האמידים שבהם, ממרכז קהיר לפרבריה, ועקב כך הלך ופחת מספר המתפללים בבתי הכנסת בשכונה היהודית העתיקה. כדי לחסוך בתקציב ובכוח אדם הוחלט לאחד שני בתי כנסת סמוכים לבית כנסת אחד, על ידי הריסת הקיר המשותף המפריד ביניהם. לפני הרב בן-שמעון הועלתה השאלה היכן יש להעמיד את הבימה בבית הכנסת החדש, הגדול, שייווצר לאחר הריסת הקיר. הרב השיב כי ראוי להעמיד את הבימה על תוואי הקיר שייחרס, באופן שהבימה תעמוד מעתה במרכז בית הכנסת החדש, כמקובל בבתי הכנסת המסורתיים. למרות זאת, הוסיף הרב בן-שמעון

- מספר הסתייגויות לתשובתו : אם הצבת הבימה במרכז בית הכנסת תשחית את יופיו, או שבמיקום זה נמנע מאור היום להגיע, עד שאין הקורא בתורה יכול לקרוא בנחת ולהסתכל בברור באותיות ובטעמי המקרא שבספר התורה, אזי אין מניעה להעתיק את הבימה למקום אחר.
- **סוגיית שינוי הלבוש היהודי : הרבנים האורתודוקסים באירופה** התנגדו בחריפות לכל שינוי בסגנון הלבוש היהודי. **רבני המזרח** לא ראו בעצם שינוי הלבוש בעיה כלשהיא. בקרב יהודי מצריים היה שינוי הלבוש המסורתי ללבוש אירופי מודרני תהליך מהיר וטבעי, שלא עורר התלבטויות, לא בציבור הרחב ולא בקרב הרבנים. המכנסיים הרחבים, הגלימות והמעילים הארוכים שנהגו הגברים היהודים ללבוש במצרים, כמו בשאר ארצות המזרח, הומרו בתוך זמן קצר בחולצות לבנות ובחליפות אירופיות מהודרות ומגוהצות בקפידה.
 - **סוגיית השעטנז : רבני אירופה** נצמדו בחריפות לאיסור הקבוע בתורה האוסר להכליא מין בשאינו מינו, ובו אוסרת התורה תפירה ולבישה של בגדי שעטנז, כלומר בגדים התפורים מצמר ומפשתן יחד. **רבני המזרח** הפגינו בפסיקתם יחס סובלני גם בסוגיה זו. תפירת החליפות בסגנון אירופי חייבה שהבטנה תהיה מפשתן, בעוד החליפה עצמה עשויה מצמר ובכך נוצר שעטנז. הרב בן שמעון, רבה הראשי של קהיר, נדרש להתמודד עם השאלה כיצד על החייטים היהודים לנהוג? האם עליהם להימנע כליל מייצור בגדי שעטנז? תשובתו של הרב הייתה שלילית. הוא קבע שהחייטים אינם צריכים להימנע מתפירת בגדי שעטנז, דבר שייפגע אנושות בפרנסתם, מה גם שרבים מלקוחותיהם לא היו יהודים, ואיסור שעטנז לא חל עליהם. וכיצד על החייטים לנהוג כאשר מגיע לקוח יהודי לחייט ומבקש למדוד דווקא בגד שעטנז? על כך פסק הרב בן שמעון כי חובה על החייטים להזהיר את הלקוח היהודי שמדובר בבגד שעטנז. אם מתעקש הלקוח לרכוש את החליפה, יכול החייט לתת אותה לקונה, אך אסור לו להלבישו בעצמו.

סעיף ב'

ההסבר להבדל בין גישת רבני המזרח והרבנים באירופה לסוגיית המודרנה :

לטענתו של חוקר ההלכה **צבי זוהר** ההבדל בין התגובה האשכנזית והמזרחית למודרנה מקורו בראש ובראשונה בהבדל מהותי בין **תפיסת העולם האשכנזית לתפיסת העולם הספרדית-מזרחית**, כפי שהתגבשה כבר בימי הביניים. לשיטתו, הרבנים באירופה סברו שתכליתו של האדם היא לעסוק בתורה, שאינה צריכה להיות פתוחה לעולם הלא-יהודי. **היהודי האידיאלי הוא מי שמפנה עצמו לעסוק בתורה, ובתורה בלבד**. תפיסת היהודי המאמין בארצות המזרח הייתה שונה בתכלית. גם היהודים בארצות אלו דגלו בלימודי תנ"ך, תלמוד מדרש והלכה, אך לתפיסתם אין הדבר מספיק. על היהודי השואף לשלמות, לעסוק גם במכלול החוכמות התרבותיות האנושיות : דקדוק ושירה, מתמטיקה ואסטרונומיה, רפואה, מדעי הטבע ופילוסופיה. **בלעדי כל אלה, גם הבנת התורה ושאר הספרות היהודית דתית תהיה לקויה וחסרה**. בנוסף, מציג זוהר מספר הסברים נסיבתיים להבדל בין תגובת הרבנים במזרח ובאירופה :

- **באירופה**, שבה התקיים פולמוס (ויכוח) בין הרפורמים והאורתודוקסים (נאמני המסורת) על עיצוב בתי הכנסת ואופן קיום הטקסים בהם, התגבשה הפסיקה האורתודוקסית כתגובת נגד

לנוהג הרפורמי. העברת הבימה לקדמת בית הכנסת ועריכת חופות בבית הכנסת נאסרו על ידי האורתודוקסים לא מתוך שיקול דעת הלכתי-פנימי, אלא בהתרסה למעשי הרפורמים ורצון לנהוג בדרך הפוכה מדרכם, גם אם מעשים אלו כשלעצמם לא היו בניגוד להלכה. **בארצות המזרח**, לא נאלצו הרבנים להתמודד עם תופעות כמו תנועת הרפורמה, ולכן דנו בנושאים אלו בצורה עניינית והכריעו כפי שמתירה ההלכה. זו הסיבה שבארצות המזרח אפשרו הרבנים להעביר את הבימה לקדמת בית הכנסת ולקיים חופות בתוכו.

- **באירופה** לווה תהליך המודרניזציה בתקיפת המסד הדתי-כנסייתי שנתפס כחשוך ונחשל. **בארצות המזרח** לעומת זאת, גם כשהתקיימה ביקורת חברתית-פוליטית היא נעשתה באופן שתאם את רוח האסלאם ומקורות השריעה (ההלכה המוסלמית). גם היהדות בארצות המזרח לא נתפסה כשמרנית וכמי שבולמות תהליכי קידמה, ולכן לא התפתחו בארצות האסלאם תנועות יהודיות, דוגמת תנועת הרפורמה שפעלה באירופה, שהציעו להמיר את היהדות המסורתית ביהדות חלופית-מודרנית. גם כאשר הפכה החברה בארצות המזרח, הן המוסלמית והן היהודית, מודרנית וחילונית יותר, נותר בה הכבוד לדת ולנציגיה. לכן, לא נוצרה בארצות המזרח אותה תחושת איום וסכנה קיומית שהניעה את הרבנים האורתודוקסים באירופה, וגרמה להם להסתגר ולהתנגד בחריפות לשינויי המודרנה.
- **באירופה** נושאי בשורת המודרנה היו בני העולם האירופי-נוצרי, שאיתם הייתה ליהודים מסכת רבת שנים של איבה ומתח. מעבר לכך, העובדה שחברת הרוב באירופה הייתה נוצרית, נתפסה כאיום לטמיעה והתבוללות מנקודת המבט של המיעוט היהודי. **בארצות המזרח** לעומת זאת, היוו האירופים – סוכני המודרניזציה מיעוט, והיהודים לא חשו כלפיהם אותם משקעים של שנאה ועוינות. להפך, בעיניהם נתפסה אירופה כמעוז של נאורות וקדמה, והמיעוט האירופי – קולוניאליסטי נתפס כאליטיסטי. לכן לא חשו היהודים בארצות המזרח סכנה שחיקוי הדפוסים האירופיים יוביל להתבוללות, אלא לכל היותר מדובר היה על הצטרפות לאליטה הקולוניאלית, שליטת הארץ.

פרק שני

שאלה מספר 19

הביקורת של ההיסטוריון שמעון דובנוב על הרעיון הציוני:

דובנוב התבונן בהתיישבות הציונית שקמה בארץ-ישראל בדמותן של מושבות העלייה הראשונה, והגיע למסקנה שמדובר אמנם בהישג מרשים, אך מכאן ועד לקליטתם של מיליוני יהודים בארץ-ישראל עוד ארוכה הדרך. השלטונות התורכיים התייחסו בחשדנות ואף הערימו קשיים על המתישבים. ארץ-ישראל לא הייתה מפותחת מבחינה כלכלית, וקשה היה להעלות על הדעת כיצד תוכל התנועה הציונית לגייס את המשאבים האדירים הדרושים לשם הגירה של המוני היהודים ולשם בנייה של תשתית כלכלית שתאפשר להם קיום בכבוד.

הפיתרון שהציע דובנוב הוא הפיתרון האוטונומיסטי, שפירושו : היהודים אינם צריכים להתנתק מהמדינות בהן חיו ברחבי עולם ולהקים מדינה משל עצמם כפיתרון הציוני, אלא לקבל אוטונומיה לאומית בנוסף לשוויון זכויות במדינותיהם. אוטונומיה לאומית פירושה : קיום מוסדות חינוך, תרבות ודת ליהודים משלהם ובשליטתם. הפיתרון האוטונומיסטי ריחף בחלל התקופה בדמות הפיתרון שהציעו הקיסריות הרוסית והאוסטרו- הונגרית למיעוטים הלאומים שחיו בתוכן במטרה למנוע את פירוק הקיסריות הרב לאומיות. דובנוב אימץ אותו לגבי היהודים והיה סבור כי העם היהודי יוכל לחיות גם במצב של פיזור גיאוגרפי והיעדר ריבונות מדינית בשל העובדה שהגיע לשיא ההתפתחות בטיפוס הרוחני של אומה ומשום כך דינו כדין עם בלתי נכחד.

שאלה מספר 20

השיקולים של יהודי החצר בנוגע לאימוץ הופעה החיצונית המקובלת בחברה הנוצרית :
רבים מיהודי החצר הניחו שההופעה החיצונית השונה והנבדלת שלהם (הלבוש היהודי – המסורתי) מגבירה את תחושת הרתיעה והריחוק שחשים כלפיהם הנוצרים. לפיכך, הם בחרו להמיר את לבושם היהודי בלבוש שהנהיגה האופנה בחברה הנוצרית. שינוי הלבוש נועד להפיל את המחיצות בין יהודי החצר לבין הנוצרים שעמם באו במגע לרגל תפקידם. כמי שהרבו לבקר בחצרות מלכים ושליטים, חשו יהודי החצר כי עליהם להתלבש בצורה הנחשבת מכובדת במקומות אלו. יהודי חצר רבים בחרו להידמות במראם לאצולה הנוצרית, כיוון שראו מכשול בבגדיהם המסורתיים להתקדמות כלכלית וחברתית.

נושא 6- תולדות ארצות-הברית

(הערה : על הנבחן היה לענות על אחת מהשאלות 21-22 (פרק ראשון)

ועל אחת מהשאלות 23-24 (פרק שני)

פרק ראשון

שאלה מספר 21

סעיף א'

הגדרה לתופעת המקרתיזם :

על רקע המלחמה הקרה והגברת החשדנות ההדדית בין בריה"מ וארה"ב בסוף שנות ה-40 ותחילת שנות ה-50 החלה בארה"ב רדיפה אחר גורמים החשודים בתמיכה בקומוניזם ובבריה"מ. רשויות השלטון היו מעורבות בהגברת הפחד והחשדות כלפי גורמים אלה. אווירת הפחד יצרה היסטריה המונית. הרשות המבצעת, המחוקקת והשופטת פעלו נגד חברי המפלגה הקומוניסטית וכלפי החשודים בתמיכה במפלגה או ברעיונות קומוניסטים בסקטור הציבורי. שיאה של התופעה ב'ציד המכשפות' שניהל הסנטור מקארתי בראשית שנות ה-50.

סעיף ב'

הסיבות להיווצרות תופעת המקרתיזם :

בתום מלחמת העולם השנייה הפכו ארה"ב ובריה"מ למעצמות הדומיננטיות ביותר בעולם. בין שתי המעצמות התפתחה 'מלחמה קרה' וגברה העוינות והחשדנות ההדדית. ארה"ב התייחסה לבריה"מ כאויב ונסחפה לאווירה של פחד מפני איומיו ויכולותיו של האויב וזאת מכמה סיבות :

- א. המחנה הקומוניסטי העולמי הלך והתרחב ועוד מדינות הצטרפו אליו וביניהן סין, שהייתה מדינה רבת אוכלוסין. סין הפכה ב- 1949 למדינה קומוניסטית עם ניצחון הקומוניסטים במלחמת האזרחים.
- ב. באותה שנה פרסמה בריה"מ את דבר הצלחתה לפתח פצצת אטום.
- ג. בתחילת שנות ה- 50 נוספו לכך התסכולים מחוסר היכולת לנצח במלחמת קוריאה. ההישגים הללו של הגוש הקומוניסטי גרמו לתדהמה וחרדה בקרב הציבור האמריקני וככל שגברה האימה נוצר צורך למצוא אשמים ולצאת למלחמת חורמה בהם כאויב משותף.

ביטויים לתופעת המקרתיזם :

1. פרשייה שהסעירה את ארה"ב באותם ימים הייתה חקירתו של **אלגר היס** - פקיד בכיר במשרד החוץ האמריקני בפני הוועדה לחקירת פעילות אנטי אמריקאית. בוועדה נחקרו מספר אנשים ואחד מהם הודה בחקירתו כי בעבר היה סוכן קומוניסטי וכי היס מסר לו מסמכי מדינה סודיים בשנים 1937-1938. במהלך הדיון סיפק הסוכן לבית המשפט תצלומי מיקרופילם של המסמכים שבהם דובר. את היס עצמו אי אפשר לתבוע בעוון ריגול בגלל חוק ההתיישנות.
 - למרות זאת, מצא אחד מחברי הוועדה באותה עת בשם ריצ'רד ניקסון כי ניתן לתבוע את היס על מסירת עדות שקר.
 - על רקע זה נערך משפט סנסציוני, שבמהלכו העידו אנשי ציבור חשובים מן החוגים הליברליים- הדמוקרטים עדויות אופייניות לטובת היס וחבר המושבעים לא הצליח להגיע להסכמה.
 - במשפט נוסף שנערך אח"כ הואשם היס בשבועת שקר. הוא נשלח לכלא למספר שנים והמשיך לטעון לחפותו.
2. ב- 1950 עתר **יוג'ין דניס**, מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית בארה"ב, לבית המשפט העליון. יוג'ין דניס וחבריו מהמפלגה הקומוניסטית נמצאו אשמים בערכאות נמוכות יותר בקשירת קשר ובהתארגנות להפלת ממשלת ארה"ב בכוח ובאלימות.
 - בית המשפט העליון דחה את העתירה והמורשעים ריצו עונש מאסר מספר שנים.
 - בית המשפט נימק את החלטתו בכך שקיימת '**סכנה ברורה ומיידית**' ובמקרים מעין אלה חובתו של בית המשפט למנוע סכנה זו גם אם המחיר הוא פגיעה בחופש הביטוי.

במקרה שלפנינו העדיף בית המשפט לצמצם את חופש הביטוי המובטח בתיקון הראשון לחוקה בטענה כי קיימת סכנה לפגיעה במערכות שלטון. בית המשפט הצטרף להלך הרוח הציבורי שהיה באותה עת הן בקונגרס והן ברשות המבצעת. הלך רוח של פחד מפני 'הסכנה האדומה'.

3. ב- 1950 העיד מדען בריטי צעיר בשם קלאוס פוקס כי העביר לידי הסובייטים מידע מלא אודות תהליך ייצור הפצצה. החקירה הובילה אל **יוליוס ואתל רוזנברג**, יהודים תושבי ניו יורק שהיו אלמונים עד כה. עתה נטען כי הם היו המוח מאחורי כל הפרשה. ב- 1951 הובאו למשפט בפני בית הדין הפדרלי בעוון ריגול. עדים שהעידו במשפט כולל אחיה של אתל שעבד כטכנאי בפרויקט האטום העידו שהם קיימו רשת ריגול. השניים הכחישו את הטענות נגדם וסרבו להעיד על פעילותם הקומוניסטית בעבר. הם הורשעו בדין ונגזר עליהן עונש מוות. שרשרת ערעורים על פסק הדין לא עזרה וב- 1953 הוצאו להורג בכסא חשמלי. הייתה זו הפעם הראשונה בה בוצע גזר דין מוות בעוון ריגול בארה"ב.

4. **ג'וזף מקארתי** היה סנטור צעיר מוויסקונסין שהוביל במשך 4 שנים את רדיפת הקומוניסטים בארה"ב. הוא הכריז בפומבי כי הסכנה האמיתית נמצאת במשרד החוץ האמריקאי הנגוע בקומוניזם. מקארתי הכריז וכי בידיו רשימה של 205 אנשים, נאמנים למפלגה ובחלקם אף נושאי כרטיס חבר של המפלגה הקומוניסטית. מקארתי ניהל תת ועדה של הסנאט שתפקידה היה לחקור חשודים בקומוניזם. הועדה החלה במסע אימה של רדיפת חשודים וזימנה לחקירותיה פקידים גבוהים בממשל. הם הושפלו בפומבי כאשר לא הייתה כל הוכחה ממשית לקשריהם עם הקומוניזם. למרות שלא היו בידיו ראיות ניתפס מקארתי בעיני רבים בציבור כגיבור האומה המטהר את הממשל מבוגדים. סנאטורים, אנשי תקשורת ואינטלקטואלים נמנעו מלבקר את פעילותו מחשש לעתידם.

סעיף ג'

סיום הפרשה:

הדיונים והחקירות שודרו לכל בית שהיה מצויד בטלוויזיה את המתרחש. בהדרגה, יום אחרי יום, נחשפו שיטות הפעולה של מקארתי: התנהגותו הבריונית והמשפילה החלה להראות כחסרת כל יסוד. בהדרגה החל להראות כדמות מגוחכת שכל עניינה בכוח ואכזריות. האשמותיו נראו כמגוחכות עוד יותר כאשר יצא נגד ראשי הצבא ואף רמז כי הנשיא עצמו אינו טהור. בשלב זה התארגנו כמה ממתנגדיו להפילו. הוקמה ועדה לבדיקת החשד כי מקארתי השתמש בסמכויותיו כסנטור לרעה. ב- 1954 הובא הנושא להצבעה בסנאט וברוב קולות נמצא מקארתי אשם.

בסיום הפרשה היו מעורבים כמה גורמים:

א. התקשורת שידרה את הדיונים בפני כל אזרח אמריקאי. שידור הדיונים הציג את התנהגותו הבריונית והמשפילה של מקארתי. במדינה שאינה דמוקרטית דיונים מעין אלה אינם חשופים בפני הציבור ולכן אינם חשופים לביקורת אלא מתקיימים בחדרי חדרים.

ב. השלטון מבקר את עצמו. הוקמה ועדה לבדיקת החשד כי מקארתי השתמש בסמכויותיו כסנטור לרעה. ב- 1954 הובא הנושא להצבעה בסנאט וברוב קולות נמצא מקארתי אשם.

ג. בעקבות הפרשה חל שינוי גם בתפיסת בית המשפט העליון הפדרלי של ארה"ב. ב-1957 שינה בית המשפט את תפיסתו וסרב לשלול מקומוניסטים את חופש הביטוי שלהם. על פי פסיקת בית המשפט מותר להביע בקורת ולקרוא להפלת הממשלה בדרכים חוקיות. אין לבצע זאת בדרכים לא חוקיות.

שאלה מספר 22

סעיף א'

גורמי המשבר הכלכלי הגדול

- 1. עודף ייצור:** רצון התאגידים למקסם את רווחיהם הוביל להרחבת הייצור עד ליצירת מצב מסוכן שבו כוח הקנייה שבידי הציבור האמריקני לא יכול היה לספוג את עודף התוצרת. אחת הסיבות לכך הייתה חלוקה מעוותת של ההכנסות של המשק. נתח גדול מאד של ההכנסות זרם לידי שכבה הולכת וקטנה, בעוד מגזרים רבים במשק כמו החקלאים והפועלים, היו בעלי הכנסה נמוכה שלא אפשרה להם להשתתף בחגיגת הצריכה. ענפי כלכלה מרכזיים כמו חקלאות, פחם, רכבות וטקסטיל לא נהנו מהצמיחה שאפיינה את המשק האמריקני בשנות ה-20. במגזרים אלו הצטברו עודפי תוצרת שהביאו להורדת מחירים ולצמצום הרווחיות. בניסיון להתמודד עם השחיקה ברווחים החלו המפעלים בתחומים אלו לצמצם פעילות ולפטר עובדים. הדבר הוביל להחלשה נוספת בכוח הקנייה של הציבור הרחב וליצירת מיתון.
- 2. מערכת אשראי מנופחת:** באווירת השגשוג של שנות ה-20 נתנו הבנקים הלוואות בקלות, ורבים התפתו לקחת אשראי מבלי לבחון בצורה מעמיקה האם יוכלו לעמוד בנטל החזר. חלק מהלווים השקיעו את הכסף הקל שקיבלו מהבנקים באופן ספקולטיבי בשוק המניות. עם התמוטטות הבורסה התברר שלווים רבים איבדו את כל כספם והם אינם מסוגלים לפרוע את חובותיהם. הציבור הסתער על הבנקים וביקש למשוך את כספי חסכונותיו מחשש ליציבות המערכת הבנקאית כולה, אך אז התברר ללקוחות שלבנקים אין מספיק כסף לעמוד בהתחייבויותיהם.
- 3. בסיס צמיחה צר של המשק:** השגשוג הכלכלי בשנות ה-20 התבסס על שני "קטרים" עיקריים שמשכו את המשק כולו; ענף המכוניות וענף הבנייה. בסוף שנות העשרים חלה האטה בשני תחומים אלו ובהעדר תעשיות מובילות אחרות בהיקפים גדולים החל המשק האמריקני לגלוש למיתון.
- 4. חוסר איזון של הסחר העולמי:** הגידול בהיקף הייצור הוביל את התעשיינים והחקלאים האמריקנים לחפש שווקים מעבר לים, שם יוכלו לייצא את עודף התוצרת. בשנות העשרים הפעילו מדינות אירופה מדיניות של חומות מכס במטרה להגן על התוצרת המקומית ולסייע בהתאוששות המשק מנזקי מלחמת העולם הראשונה. חוסר היכולת לייצא בהיקפים גדולים לאירופה הקשה מאד על התעשייה האמריקנית. בנוסף, הלוו בנקים פרטיים רבים בארצות-הברית כספים למדינות אירופה לשיקום נזקי מלחמת-העולם הראשונה. מדינות אירופה היו צריכות לייצא הרבה וכך לקבל מטבע זר שסייע להן בפירעון חובותיהם, אך בתגובה למדיניות חומות המכס של

מדינות אירופה הטיל הקונגרס מכסי מגן בארצות-הברית. במצב עניינים זה התקשו מדינות אירופה לפרוע את ההלוואות שנטלו מבנקים אמריקנים, עובדה שסיכנה את יציבות המערכת הבנקאית כולה.

סעיף ב'

השינוי שחל במחויבות של הממשל האמריקני לאזרחים בתחומי הכלכלה והחברה על פי הקטע ועל פי הנלמד הוא בעובדה שלראשונה מתערב הממשל האמריקני בתחומי הכלכלה והחברה ומתרחק מהמודל הליבראלי הקלאסי שאפיין אותו מיום הקמתה של ארצות-הברית. עד לנוי דיל פעל הממשל האמריקני ברוח התפיסה של "לייסה פייר" לפיה "הטוב בממשלים הוא הממעט למשול". בתקופתו של רוזוולט הונחה התשתית למדינת הרווחה בארצות-הברית, אם כי בהיקף מצומצם בהשוואה לדגם האירופי. בנוסף, הורחבה המחויבות של הממשל הפדראלי לגורל האזרחים במדינות מתוך מחשבה שאין להותיר את הטיפול בנושא חשוב זה בידי המדינות בלבד. בקטע נאמר שהמדינה – הממשל הפדראלי נוטל את הפיקוח הויסות והתכנון בכל שטחי הכלכלה ובנוסף פועל לארגון פנים-מדינית של השירותים החיוניים לחברה.

שתי פעולות של הממשל בתקופת הניו-דיל המבטאות שינוי זה:

- **חוקת "חוק השיקום התעשייתי" [National Industrial Recovery Act] (יוני 1933):** החוק קבע מכסות ייצור והקים סוכנות פדראלית חדשה שקראה לבעלי העסקים לקבל על עצמם מרצון שורה של התחייבויות; קביעת שכר מינימום, קיצור שבוע העבודה ל 35-40 שעות והימנעות מהעסקת ילדים. עסקים שקיבלו על עצמם לעמוד מרצון בהתחייבויות סומנו בסמלה של הסוכנות [נשר כחול] כשהציפייה הייתה שציבור הצרכנים ייתן העדפה לעסקים אלה [חוק זה בוטל לאחר כשלוש שנים על ידי בית המשפט העליון האמריקני בטענה שהוא סותר את החוקה ופוגע שרירותית ברכוש הפרטי].
- **הקמת רשות עמק טנסי [Tennessee Valley Authority] (מאי 1933):** אזור נהר טנסי היה נחשל ומוכה אסונות טבע. הממשל הפדראלי החליט להתערב באזור על-ידי הקמת יחידה ממשלתית שקיבלה את הכינוי "רשות עמק טנסי". הרשות התבקשה לתכנן, לבנות, לתחזק ולתפעל פרויקט פיתוח אדיר מימדים בחבל הארץ מוכה הביצות. במסגרת הפרויקט נבנו סכרים ותעלות ניקוז שימנעו הצפות, ישפרו את איכות הקרקע ויאפשרו השקיית שדות נוחה. לצד הסכרים הוקמו 25 תחנות חשמל הידרו-אלקטריות שאפשרו פיתוח תעשייה וסיפקו חשמל זול לחצי מיליון תושבי האזור. הפרויקט אדיר המימדים סיפק פרנסה לעשרות אלפי פועלים.
- **חוקת "חוק יחסי העבודה" – "חוק וגנר" [National Labor Relations Act]:** החוק הכיר במעמד החוקי של איגודי עובדים, והתיר ניהול משא ומתן קיבוצי (קולקטיבי) על שכר. בחוק זה התייצב הממשל לצד העובדים ומנע מאנשי העסקים להתייחס לעובדיהם כאל רכושם הפרטי. החוק אף הקים "מועצה ליחסי עבודה", שנועדה לשמש בורר בסכסוכי עבודה.
- **חוקת "חוק הביטוח הלאומי" [Social Security Act]:** זה היה החשוב והמהפכני שבחוקי הניו דיל. החוק העניק קצבת זקנה וקבע שהעובדים והמעסיקים חייבים להפריש בכל חודש אחוז מסוים מן השכר לטובת חיסכון שיעמוד לזכות העובדים לאחר פרישתם. המעסיקים חויבו גם

להפריש סכומים שיאפשרו לממשל לתקצב דמי אבטלה למפוטרים. בסעיף נפרד הובטחה קצבה לנזקקים שאינם יכולים להתפרנס: נכים, אמהות חד-הוריות וילדים בעלי מום. באמצעות חוק זה אימצה הדמוקרטיה האמריקנית את התפיסה שהממשל המרכזי (הפדראלי) חייב לדאוג לאזרחים לקיום מינימאלי ולרשת ביטחון כלכלית – חברתית. לראשונה בתולדות ארצות-הברית התחייב הממשל הפדראלי לתמוך באזרחים, שהמשק הקפיטליסטי וכלכלת השוק ("היד הנעלמה") לא הצליחו לדאוג לקיומם.

- **חקיקת חוק השיכון הלאומי (ספטמבר 1937):** חוק זה הציג תכנית להריסת משכנות עוני ולבניית שיכונים לבעלי הכנסה נמוכה. כמו כן קבע החוק סיוע ממשלתי באמצעות סובסידיות לשמירת רמת מחירים נמוכה של שכר הדירה.

פרק שני

שאלה מספר 23

תוכנה של הצהרת מונרו (1823)

ב-1823 בנאום בפני הקונגרס האמריקאי ניסח הנשיא מונרו את העקרונות עליהן מבוססת מדיניות החוץ של ארה"ב. עקרונות אלה שימשו קו מנחה למדיניות החוץ האמריקנית במשך שנים רבות: ארה"ב על פי עקרונות אלה התרחקה ממעורבות בעניינייה של אירופה, שמרה על עמדה בדלנית ונייטרלית כלפי סכסוכים בין מדינות. במקביל דרשה ואף הקפידה על כך שמדינות אירופה יתרחקו מעניינייה של יבשת אמריקה. לדבריו, יבשות אמריקה (בתוקף מצב החרות והעצמאות שהושג בהן) לא תוכלנה יותר להיחשב כזירה לפעילות קולוניאלית של שום מעצמה אירופאית. אזרחי ארה"ב רוחשים אהדה לחירותם ואושרם של עמיתיהם מן העבר השני של האוקיינוס. אנו מעולם לא נטלנו חלק במלחמותיהן של מעצמות אירופה, בעניינים הנוגעים להן בלבד, ומעשה כזה אף אינו הולם את מדיניותנו ואולם בתנועות המתחוללות בחצי הכדור המערבי אנו בהכרח קשורים באופן ישיר יותר וברור לעין כול. הידידות ויחסי הידידות הקיימים בין ארה"ב ובין המעצמות מחייבים אותנו להצהיר, שכל ניסיון מצידן לפרוש את מערכת השלטון שלהן על חלק כלשהו בחצי הכדור הזה ייראה בעינינו כמסכן את שלומנו וביטחוננו.

מונרו חילק את העולם לשניים חצי העולם המערבי- יבשת אמריקה וחצי העולם המזרחי- אירופה.

דוגמאות להשפעת ההצהרה על מדיניות החוץ האמריקנית עד מלחמת העולם הראשונה:

1. **קובה, פורטו ריקו והפיליפינים.** בתקופה זו של מעבר מהמאה ה-19 למאה ה-20 גברה השפעתם של האימפריאליסטים על השלטון. ואכן, ניבנה צי מלחמתי חזק שבו נעשה שימוש במלחמה נגד ספרד. העילה המוצהרת למלחמה הייתה "לשחרר את קובה מעול העריצות האכזרית של ספרד". המלחמה נגד ספרד הייתה קצרה והסתיימה בניצחון אמריקני כשארה"ב פרסה את חסותה באפן עקיף או ישיר על **קובה ופורטו-ריקו** בים הקריבי ועל **הפיליפינים**.

כוחות אמריקנים נותרו בקובה עד 1902 במטרה להכין אותה לעצמאות. האמריקנים השקיעו בפיתוח דרכים, בתי ספר, בתי חולים ועוד. האמריקנים התערבו בגיבוש חוקה חדשה למדינה החדשה ובה דאגו לאינטרסים שלהם. בסעיפי החוקה התחייבה קובה לא לכרות שום הסכם עם מדינות זרות. ארה"ב תוכל להתערב בקובה כדי לשמור על עצמאותה וכדי לשמור על הזכויות לחיים וקניין של תושביה. קובה תמסור שטחים מסוימים להקמת בסיסים ימיים במכירה או חכירה לארה"ב. (אחד הבסיסים שנבנה בקובה על בסיס סעיף זה היה בסיס גואנטנמו).

בפיליפינים, בניגוד לקובה, נתקלו האמריקנים בהתנגדות. ארבע שנים נאבקו התושבים בכיבוש ובמהלכן נהרגו 50,000 מבני הפיליפינים ועוד 4,300 חיילים אמריקנים. לאחר שהאמריקנים ניצחו הסירו את הממשל הצבאי ומינו ממשל אזרחי וקידמו פרויקטים לפיתוח הארץ. הפיליפינים זכו לעצמאות רק אחרי מלה"ע השנייה.

2. פנמה. מעורבותה של ארה"ב בשני האוקיינוסים - האטלנטי והשקט - העלתה את הצורך בנתיב ימי שיקשר ביניהם. הנשיא רוזוולט הציע לכרות תעלה שתקשר בין שני האוקיינוסים. כמקום מתאים נמצאה רצועת ארץ צרה בפנמה שהייתה אז חלק ממדינת קולומביה. כשממשלת קולומביה היססה ביחס לתנאי הזיכיון שהוצעו ע"י ארה"ב אורגנה בסיוע אמריקני מהפכה בפנמה ובצילן של אוניות מלחמה אמריקניות הוכרזה פנמה כרפובליקה עצמאית. המדינה החדשה אישרה את תנאי הזיכיון לבניית תעלה וחכירה במרות ארה"ב על שטח צר משני עברי התעלה. כריית התעלה נמשכה כ- 10 שנים מ- 1904 – 1914. תעלת פנמה הייתה בעלת חשיבות רבה לצרכים האסטרטגיים של ארה"ב ולאינטרסים הכלכליים- מסחריים שלה.

שאלה מספר 24

'תיאוריית הדומינו':

לאחר משבר ברלין והקמת ברית נאט"ו היה נדמה לארה"ב כי היא החזקה מבין שתי המעצמות וכי בריה"מ לא תעז לחרור מלחמה. הניצחון על הקומוניזם נראה מובטח ואולם סידרה של אירועים הטילו צד כבד על הנחות יסוד אלה של ארה"ב:

1. הסובייטים יצאו בהודעה רשמית כי ביצעו פיצוץ ראשון בנשק גרעיני .

2. ניצחון הקומוניסטים בסין.

'תיאוריית הבלימה' הורחבה ל'תיאוריית הדומינו'. הטענה הייתה שאין לאפשר כניעה בפני הקומוניזם העולמי שכן נפילת מקום אחד תוביל לשרשרת של נפילות במקומות נוספים. אין לעמוד מן הצד כפי שקרה כשנפלה סין בידי הקומוניסטים שכן, לדעת האמריקנים, עומד בפניהם תוקפן אימפריאליסטי המקבל הוראות ממוסקבה שיש לבלום את התפשטותו.

תיאוריות אלה הובילו למעורבות אמריקנית במלחמת קוריאה, למעורבות במזרח התיכון, למעורבות במשבר קובה ולמעורבות במלחמת וייטנאם.

המעורבות בקוריאה:

קוריאנה הייתה בידי היפנים עד מלחמת העולם השנייה. במהלך המלחמה הצהירו ארה"ב ובריטניה כי בכוונתן להעניק עצמאות לקוריאנה. עם הצטרפות בריה"מ למלחמה הוחלט כי היא תכבוש את החלק הצפוני מידי היפנים ותיתייצב על קו הרוחב 38. האמריקנים יכבשו את הדרום.

ב- 1949 עזבו הסובייטים את צפון קוריאנה בהשאירם בצפון ממשל קומוניסטי וצבא חזק. האמריקנים עזבו כמה חודשים אח"כ לאחר שהעבירו את השליטה לממשל פרו מערבי, דמוקרטי לכאורה.

לאומנים בצפון קוריאנה רצו לאחד את שני חלקיה וכשעזבו המעצמות את האזור ופלו ב- 1950 מהצפון לדרום וכבשו את רוב השטח.

ארה"ב החליטה לחוש לעזרת הדרום תוך גיוס האו"ם. מועצת הביטחון של האו"ם גינתה את הפלישה והחליטה לשלוח כוח שיטור בינלאומי שיפעל נגד הפלישה הצפונית. כוח זה היה מורכב ברובו מכוחות אמריקנים. הצטרפו אליו גם יחידות קטנות מ- 15 מדינות שהתנגדו לקומוניזם. יש לציין כי הקונגרס מעולם לא הכריז מלחמה על קוריאנה והמלחמה התנהלה במסגרת "פעולה משטרתית". צעדיה של ארה"ב אושרו מאוחר יותר ע"י האו"ם מאחר ובריה"מ וגרורותיה החרימו את הדיונים. הסיוע ניתן, אם כן, באישור ובמסגרת "כוחות האו"ם".

הסיבות העיקריות לכניסת ארה"ב למלחמה בקוריאנה היו:

- א. מעבר ליישום מדיניות הבלימה, היה הרצון והצורך להוכיח לבעלות ברית נאט"ו באירופה את נחישותה של ארה"ב לעמוד בפני ההתפשטות הקומוניסטית. כך מיישמת ארה"ב את מדיניות הבלימה לא רק באירופה אלא גם באזור שהוגדר כ"גמיש" במאבק הבינומי.
- ב. טרומן פעל במטרה להוכיח לעולם הקומוניסטי כי ארה"ב אינה מתכוונת לוותר כפי שויתרו מעצמות אירופה להיטלר. לארה"ב ישנם כמה יעדים עליהם היא מגינה במזרח הרחוק וביניהם קוריאנה. בכוונתה להגן על בנות בריתה מפני תוקפנות. (יש לציין כי ארה"ב בשנים הללו מתייחסת גם לבני בריתה בטאיוואן ומבהירה כי כל ניסיון סיני לפגוע בטאיוואן יתקל בתגובה תקיפה מצד ארה"ב).

נושא 8 - סין המודרנית

(הערה: על הנבחן היה לענות על אחת מהשאלות 29-30 (פרק ראשון)

ועל אחת מהשאלות 31-32 (פרק שני)

פרק ראשון

שאלה מספר 29

סעיף א'

המחלוקות בענייני פנים:

בתחום הפוליטי-

שאיפתו של צ'אנג קאי שק הייתה להביס את איילי המלחמה, לאחד את סין תחת הנהגתו ולהקים ממשל יחיד. צ'אנג שאף לחסל את הקומוניסטים וראה בהם יריבים פוליטיים. מאז צה טונג שאף לאחד את סין תחת המפלגה הקומוניסטית ולכונן משטר קומוניסטי. המטרה הייתה ללכד את העם הסיני ולא להילחם בגורמים לאומיים בסין.

בתחום הכלכלי חברתי-

צ'אנג קאי שק והמפלגה הלאומית- הגואומינדנג- התבססו על יסודות שמרניים כמו האצולה הקרקעית, האיכרות האמידה, סוחרי שנחאי וערי חוף אחרות. כל אלה חששו ממהפכה נוסח בריה"מ.

מאז צה טונג התבסס על קומוניזם אגררי, על השכבות החלשות בסין, בעיקר על האיכרים. לדעתו, יש לכונן מהפכה סוציאליסטית שתצא מן "הכפר העולמי" ותתפשט אל העיר, אל העולם המפותח והמתועש. לדעתו, תנאיה המיוחדים של סין יכולים להביא, לדעתו, למהפכה המיוחלת עוד לפני שחלקי עולם אחרים שבהם יש תעשייה ופרולטריון מפותח וגדול יעברו מהפכה.

בענייני חוץ

המחלוקות העיקרית הייתה ביחס ליפן:

יפן פלשה למנצ'וריה ב- 1931 ושוב ב- 1937. יפן הכריזה על עצמה כמעצמה שלה יש מונופול טיבעי במזרח אסיה וכמעצמה האחראית על הסדר והשלום באזור. "התקרית המנצ'ורית" הייתה אמורה לרכז את עיקר המאמץ הלאומי הסיני נגד התוקפנות היפנית. מעתה היה על סין להתמקד במאבק אנטי יפני שכן יפן היוותה איום ישיר ומיידי לקיומה העצמאי של סין.

לאחר כיבוש מנצ'וריה חתם המשטר הלאומי בסין על הסכם שביתת נשק עם יפן. בהסכם שנחתם ב- 1933 הכירה סין במצב שכפו עליה היפנים.

בסין המצב היה קשה ביותר. הפיצול בין צ'אנג קאי שק וממשלתו הלאומית לבין הקומוניסטים בהנהגתו של מאו צה טונג העמיק.

צ'אנג קאי שק והגואומינדנג ראו בקומוניסטים כאויב העיקרי ואת מירב מרצם הקדישו למאבק נגדם. מול האויב היפני הציבו התנגדות פוליטית ודיפלומטית רפה בלבד.

בעימות עם היפנים נמנע צ'אנג קאי שק משימוש ביחידותיו הנבחרות ושמר אותן למאבק הגורלי בקומוניסטים ולאבטחת מעמדו מבית. מדיניותו העדיפה הקרבת חלקי אדמה מבית על סיכונים פנימיים למשטרו.

בניגוד אליו, **התנועה הקומוניסטית תחת מאו** הבינה את הערך התעמולתי במאבק זה והכריזה על מאבק ביפן כמאבק הניצב בראש סדר העדיפויות שלה.

סעיף ב'

השלבים העיקריים במאבק בין הלאומיים לבין הקומוניסטים בשנות ה-20 וה-30 :

עד מותו של סון יאט סן ב-1925 הדרך להשגת האיחוד הלאומי בין הלאומיים לבין הקומוניסטים הייתה מדינית-דיפלומטית, אך עם מותו של סון יאט סן ותחילת תקופת מנהיגותו של צ'אנג קאי שק הדרך לאיחוד לאומי הייתה באמצעות יוזמות צבאיות והבסת איילי המלחמה. צ'אנג קאי שק היה מנהיג צבאי שהאידיאולוגיה לא הייתה בראש מעייניו. שאיפתו הייתה להביס את איילי המלחמה ולהשיג במהירה איחוד לאומי!

צ'אנג יצא בראש מסע צבאי שנועד לאחד את סין תחת שרביטו. בשלבים הראשונים השיג צ'אנג חלק גדול מהיעדים, תוך שיתוף פעולה עם הקומוניסטים שתמכו במפלגתו. הקומוניסטים גייסו תומכים רבים מקרב האיכרים לצידו של צ'אנג קאי שק במאבקו באיילי המלחמה. עד 1927 השתלט על דרום הארץ, עד קו היאנג-צה, והשתלט על הערים ננג'ינג ושנחאי. ככל שהתחזק גדל מספרם של איילי המלחמה ששיתפו עמו פעולה, או שהובסו על ידו.

לאחר שצ'אנג קאי שק השתלט על שנחאי, הוא יצא נגד שותפיו הקומוניסטים, ופתח במסע לחיסולם הפיזי.

חששו של צ'אנג מפני התחזקות הקומוניסטים שהחלו לקבל סיוע מבריה"מ הלך וגבר והיה העילה לתחילתו של "הטרור הלבן". צ'אנג חשש שאם לא יחסלם הם עתידים לחסלו. ב-12 לאפריל 1927 החל "הטרור הלבן", המסע לחיסולם של הקומוניסטים. מנהיגי התנועה הקומוניסטית שסייעו לצ'אנג לכבוש את הערים ננג'ינג ושנחאי. הקומוניסטים והסוציאליסטים נרדפו, אותרו והוצאו להורג. משנחאי התפשט מסע ההרג לערי היאנג-צה, כשניסיונות הקומוניסטים להביא להתקוממות הפרולטריון בכמה מרכזים עירוניים נכשלו הם ירדו למחתרת ונסוגו חזרה דרומה לאזורים הכפריים. בשלב זה, **מאו טסה טונג**, המנהיג הקומוניסטי בדרום, החליט לנטוש את הפרולטריון העירוני בערים שנכבשו ולבסס את כוחה של תנועת האיכרים בדרום. **הוא יצא בראש קבוצה של אוהדים דרומה לעבר חבל ג'אנסי. שם הוקם הסובייט הראשון, שהלך והתחזק.** בתחילת שנות ה-30, על רקע הפלישה למנצ'וריה, החלו מסעות ההכחדה:

מסע ההכחדה הראשון נגד הסובייט בראשות מאו וחבריו החל ב-1930. ב-1931 נערכו **המסע השני והשלישי**. אך המטרה הצבאית לא הושגה. להיפך, היוקרה של הקומוניסטים רק עלתה. התמיכה בקומוניסטים הורחבה במרכז סין בעיקר בקרב אוכלוסיית האיכרים. ב-1932 נערך **מסע ההכחדה הרביעי ו ב-1933 הוחל במסע החמישי**. צ'אנג קאי שק נועץ במומחה גרמני ונקט בטקטיקה חדשה נגד הקומוניסטים על פיה יטיל מצור, יטיל חרם כלכלי על האזור הנצור וכך ישבור את כוחם של הקומוניסטים.

בשלב הראשון נערכו קרבות בהם הייתה עדיפות לכוחותיו של צ'אנג קאי שק במספר חיילים ובנשק. כוחותיו מנו כ- 700,000 חיילים שהשתמשו בארטילריה וחיל אוויר מול 150,000 בלבד מצד הצבאות של מאו שהיו חסרי אמצעים צבאיים מספיקים.

באוקטובר 1934 הוא מצליח צ'אנג קאי שק להכות בקומוניסטים. הוא מקים עמדות נייחות סביב הקומוניסטים בג'אנגסי, והקומוניסטים מבינים שהם אינם יכולים להחזיק מעמד. לאחר מספר כישלונות החליט מאו לשנות את הטקטיקה ולפצל את לוחמיו לחמישה טורים שיצאו למסע נסיגה ארוך. **90,000 חיילים ועוד אזרחים מעטים יצאו ל"מסע הארוך", למסע של נסיגה, שנמשך שנה שלימה מדרום לצפון במטרה למצוא בסיס חדש - מקלט חדש.**

המסע הפך למצעד תעמולה ראשון מסוגו במהלכו עברו הצועדים בחבליה השונים של סין, נפגשו באוכלוסייה רחבה של איכרים וצרפו אותה כתומכת בקומוניסטים נגד הממשל הלאומי. בכל מקום ביצעו מהפכה מהירה: השתלטו על הקרקע, חילקו אותה בין האיכרים במקום, שרפו את האופיום וחלק מהם נותרו במקום.

בינואר 1935 מאו טסה טונג הפך למנהיג הבלתי מעורער של הקומוניסטים. הסובייט השני שהתכנס חזק את תחושת הניצחון של הסובייט הראשון **וביינאן הוקמה בעצם הרפובליקה של הקומוניסטים.** צ'אנג קאי שק לא נכנע והמשיך במסע ההכחדה. הוא הקים מפקדה שהכינה את **מסע ההכחדה השישי.** בראשה עמד "המרשל הצעיר" ג'אנג סואה ליאנג.

המפקדה התמקמה בסיאן בדרום חבל שנסי. המפקדה כללה חיילים שלא הסכימו עם מטרות המבצע: הם שאפו להלחם נגד יפן ולא נגד כוחות סינים. מלחמת האחים נראתה להם חסרת חשיבות ומכאן המוטיבציה הייתה ירודה ביותר. על פי עדויות נחשפו החיילים ל"אויביהם" הקומוניסטים, ניהלו איתם שיחות ואף הושפעו מרעיונותיהם.

כאשר ביקר צ'אנג קאי שק בסיאן ונפגש עם "המרשל הצעיר" כדי לתכנן את המסע האנטי קומוניסטי הבא הציע "המרשל הצעיר" להפסיק את מלחמת האחים ולהקים חזית משותפת אנטי יפאנית ולהדק את הקשר עם בריה"מ. הצעות אלה נדחו ע"י צ'אנג קאי שק. המרשל הצעיר הציע להקים קואליציה עם הקומוניסטים ושוב בקשותיו נדחו.

כנגד צ'אנג קאי שק פרצה מרידה צבאית גלויה. שבסופה נוצרה חזית לאומית מאוחדת ובה השתתפו שני הצדדים שעד כה לחמו זה בזה.

מעתה רוכזו הכוחות למלחמה נגד יפן. המסע השישי נגד הקומוניסטים לא נערך מעולם.

שאלה מספר 30

סעיף א'

הויכוח בנושאי כלכלה וחברה:

מאו ותומכיו צידדו ב"קפיצה גדולה קדימה" לעבר חברת העתיד הקומוניסטית. המטרה בתהליך אדיר זה הייתה לקפוץ אל השלב הסוציאליסטי האוטופי ולעבור במהירות אל עבר חברה קומוניסטית טהורה, לוותר על מדיניות ההישענות על צד אחד למצב של הסתמכות עצמית ולעצב קומוניזם מקורי, שבו יתקיימו שגשוג ושוויון.

הניסיון התגלה מהר מאוד ככישלון וזאת מהסיבות הבאות :

- א. לאוכלוסייה לא היה רצון לשתף פעולה עם הממסד המפלגתי או הממשלתי, הניסיון להפעלת הקומונות והתעשייה בכפרים נכשל כישלון חרוץ.
- ב. בנוסף לחוסר המוטיבציה של האיכרים, סין הוכתה בבצורת, שיטפונות ומגיפות, רעב פשט בארץ באופן שחייב נקיטת צעדי חירום ודחיית המעבר ל"שלב הקומוניסטי".
- ג. באותה עת נוצר קרע בין סין לבריה"מ. הסיוע הכספי נפסק, והמומחים הסובייטים עזבו בדיוק כשסין ניסתה להתאושש מהרפתקת "הקפיצה הגדולה". הדבר חייב נסיגה מרעיונות אוטופיסטים לא מעשיים ל"פרגמטיזם מתקן".

המציאות שתיארנו חייבה פעולות חירום להצלת הכלכלה הלאומית בכלל ולהצלת המשק החקלאי בפרט. בתקופה זו אומצה מדיניות כלכלית חופשית למחצה במטרה להניע מחדש את גלגלי המשק. בתקופה הפרגמטית הייתה אמנם נסיגה מעקרונות אידיאולוגיים נוקשים אך המשק הסיני הצליח להתייצב ולחזור למסלול של צמיחה. הושגו הישגים רבים בתחום הבנייה התעשייתית, התיעוש הפך למתון ורציונאלי ובכל מקום נראו תוצאות חיוביות. פותחו תשתיות, נבנו כבישים ומסילות ברזל, הוקמו יחידות תקשורת ומבני ציבור, ופותחו מפעלי דשנים ואלקטרוניקה, בכפר ובפרברים התפתחה תעשייה קלה, והושגו הישגים בתחום המחקר הגרעיני.

חסידי המודרניזציה בהנהגה תמכו במדיניות פרגמטית ובקשר עם העולם התעשייתי המתקדם. כאשר הופנתה ביקורת כנגד מאו ועלולה הייתה לערער את מעמדו מאו החליט לצאת ל"מלחמת תרבות" - להחיות את הרוח המהפכנית ולגייס לעצמו תומכים במאבק נגד הסוטים מן הדרך המהפכנית. המהפכה שיזם הייתה אמורה להתבצע מלמעלה ובפומבי. מהפכה רחבת היקף שתתרחש ברחבי הארץ, תבסס את ההגות האידיאולוגית את מעמדו של מאו בעצמו. כך החלה "מהפכת התרבות" שנועדה ללבות מחדש את הלהט המהפכני ולטהר את המדינה מגורמים ריאקציונרים. "השלהבת המהפכנית הייתה הכוח המאיץ בכל תחומי החיים".

סעיף ב'

הרפורמות בסין :

יצירת "דמוקרטיה חדשה" והנהגת "הרפורמה האגררית" : הנהגת קואליציה בין ארבע מעמדות :
הפרולטריון התעשייתי, עובדי האדמה שהם פרולטריון חקלאי, בורגנות זעירה, בורגנות בינונית. בתוכנית החומש הראשונה, הרפורמה האגררית יצאה אל הפועל וזכתה להצלחה. התוצר הלאומי הגולמי עלה בתשעה אחוזים בשנה. התפוקה התעשייתית גדלה ב- 13 אחוזים. כמו כן, גדלה תפוקת הפלדה והפחם. 96% מהאיכרים חיו בקואופרטיבים חקלאיים- הוקמו כ- 800 חוות קואופרטיביות. תוכנית החומש הראשונה יושמה בתקופה שבה בריה"מ מסייעת לסין כלכלית. תוכנית החומש אמורה הייתה להסתיים בשנת 1956/7.

בערים הגדולות בניגוד לאזורים הכפריים ההלאמה הייתה יותר מתוחכמת ויותר הדרגתית. חברות פרטיות המשיכו לנהל באופן עצמאי את החברות שלהן. וכך עדיין נותרו בסין קפיטליסטים סינים וזרים שניתן לכנותם : "קפיטליסטים בשירות הסוציאליזם".

"הקפיצה הגדולה קדימה"

כשהגיעה השעה לפתוח **בתוכנית חומש שנייה (1958-1962)** הייתה ממשלת סין בדילמה : מצד אחד, ההישגים של תוכנית החומש הראשונה היו מרשימים והציפייה הייתה לעמוד באותם הישגים. אך, מנגד ברור היה כי מוסקבה לא תתמוך בתוכנית השנייה כפי שתמכה בראשונה. מכאן התעוררה השאלה : האם תוכל סין לקפוץ קפיצה גדולה קדימה תוך התבססות על משאביה הלאומיים בלבד ? ההחלטה שהתקבלה בקונגרס העממי בשנת 1958 הייתה : לא לוותר על התקדמות מהירה אל עבר חברת העתיד הקומוניסטית.

יעדים כלכליים מרחיקי לכת תורגמו לשפת מכסות נוקשה וניצבו בפני המשק כולו : בכפרים החל תהליך של הקמת תעשיות בתחומים מגוונים. מיד החלו ברחבי סין להקים קומונות עממיות שאיחדו בתוכן קואופרטיבים חקלאיים. בחבל הונאן לדוגמה אוחדו 27 קואופרטיבים למנהלת אחת- קומונה. המבנה החדש הצריך תיאום מלא בין ענפי החקלאות, התעשייה, הדיג, המסחר החינוך והצבא השונים. הקומונה היא הבסיס לעידן הקומוניסטי כפי שרמז מרקס וכפי שפרש מאו את מרקס. התשלום לחברי הקומונה היה בחלקו במזומנים ובחלקו במזון ובצרכים חיוניים. פעוטונים וגני ילדים הוצגו כמכשיר לשחרור כוח העבודה הנשי. הקומונה הייתה צריכה לתכנן ולבצע את השאיפות שהקואופרטיבים נכשלו בהגשמתן.

במהלך שנת 1959 קובצו מאות אלפי קואופרטיבים חקלאיים ל- 25,000 קומונות שכל אחת מהן כללה כמה אלפי משפחות. **90% מהאוכלוסייה הכפרית אורגנה בקומונות**. היה זה מפעל אדיר שבו ההתלהבות הלאומית והאידיאולוגיה מילאו תפקיד חשוב וחסר תקדים בהיסטוריה המודרנית של סין. הציפיות לצמצום הפער בין החקלאות לתעשייה היו עצומות (בעיקר אצל מאו שהגיע מהכפר...). המטרה בתהליך אדיר זה הייתה לקפוץ אל השלב הסוציאליסטי האוטופי ולעבור במהירות אל עבר חברה קומוניסטית טהורה, לוותר על מדיניות ההישענות על צד אחד למצב של הסתמכות עצמית ולעצב קומוניזם מקורי, שבו יתקיימו שגשוג ושוויון.

הניסיון התגלה מהר מאוד ככישלון וזאת מהסיבות הבאות :

- א. **לאוכלוסייה לא היה רצון לשתף פעולה עם הממסד המפלגתי או הממשלתי**, הניסיון להפעלת הקומונות והתעשייה בכפרים נכשל כישלון חרוץ.
- ב. בנוסף לחוסר המוטיבציה של האיכרים, **סין הוכתה בבצורת, שיטפונות ומגיפות, רעב פשט בארץ באופן שחייב נקיטת צעדי חירום ודחיית המעבר ל"שלב הקומוניסטי"**.
- ג. **באותה עת נוצר קרע בין סין לבריה"מ**. הסיוע הכספי נפסק, והמומחים הסובייטים עזבו בדיוק כשסין ניסתה להתאושש מהרפתקת "הקפיצה הגדולה". הדבר חייב נסיגה מרעיונות אוטופיסטים לא מעשיים ל"פרגמטיזם מתקן".

פרק שני

שאלה מספר 31

הגורמים להצטרפותה של סין למלחמת העולם הראשונה :

על רקע זה גברו בסין הקולות הקוראים להצטרפות למלחמה לצד "מדינות ההסכמה" וזאת מהסיבות הבאות :

- א. יפן הייתה המדינה היחידה ממזרח אסיה שהשתתפה במאמץ המלחמתי ובכך היה לה יתרון. יתרון זה יימחק אם תצטרף לתמיכה זו מדינה נוספת ממזרח אסיה.
- ב. סין תוכל לדרוש לעצמה מקום ראוי בין המעצמות בהסכמי השלום שיבואו לאחר המלחמה.
- ג. ההצטרפות ל"מדינות ההסכמה" יכולה לחזק את שלטונו של לי יואן הונג שהיה יורשו של יואן שה קאי (שמת ב-1916).
- ד. שיקול נוסף בהצטרפות היה של סון יאט סן שעמד בראש הממשלה בקנטון ונאבק נגד שלטונו של יואן ובעד הקמת רפובליקה בסין. סון יאט סן הודיע בשם ממשלתו שהוא מצטרף למאבק באירופה לצד "מדינות ההסכמה". סון קיווה לחזק את מעמדו ושלטונו מבית ומחוץ ולזכות בתמיכת המעצמות בשלטונו (עד כה נחשב שלטונו של סון יאט סן בעיני המערב כשלטון מהפכני המסכן את מעמדן של המעצמות באזור. סון יאט סן קיווה שנות את תדמיתו בעיני המערב ולזכות בתמיכת מנהיגיו. כך יוכל להתחזק גם בתוך סין).

ההשתתפות במלחמה :

סין לא שלחה לוחמים לאירופה ולא נגסה בכוחה של גרמניה באזור כפי שעשתה יפן. תרומתה התבטאה בעיקר בהספקת כוח אדם זול לעבודות שונות בחזיתות עירק, אפריקה וצרפת. צעד זה נועד לשחרר את לוחמי "מדינות ההסכמה" למשימות קרביות.

בתקופת השיא, בשנת המלחמה האחרונה, שירתו 175,000 סינים את הכוחות הלוחמים. סיפור גיוסם והעסקתם מעיד על יחס המעצמות אל הסינים ומציג פן נוסף של הדפוס האימפריאלי בסין. החוזה שנחתם, בעידוד השלטונות הסיניים, עם כל סיני לחוד היה בר תוקף לשלוש שנים. בריטניה שמרה לעצמה את הזכות להפסיק את החוזה בטרם הסתיים באופן חד צדדי. לכל מתגייס סיני שישלח לזירה הצרפתית הובטח תשלום של פרנק אחד ליום ופרנקים בודדים למשפחתו שנותרה בסין. המתגייסים, שחלקם היו נערים בני 17 או קשישים בני 60, רוכזו במחנה אימונים ועברו הכשרה צבאית מפרכת ומשפילה. אח"כ הועברו לצרפת במסע ימי של ארבעה חודשים בתנאים תת אנושיים. חלקם מתו בדרך, אחרים הגיעו תשושים מתת תזונה, חולים ומדוכאים. כשהגיעו נחשפו לתרבות זרה ומנוכרת ופגשו בעובדים נוספים שגייסה האימפריה הבריטית: אפריקאים, כושים מאיי הודו המערבית, מצרים ואחרים.

חלקם היו חסרי לבוש, ללא מגורים ראויים ששולבו במסגרת עבודה צבאית קשה. הם נענשו על כל הפרת משמעת ושכרם הזעום קוצץ. השכר הופסק למי שחלה או הפסיק לעבוד. כמו כן הופסקה הקיצבה למשפחתו. כשהסתיימה המלחמה לא הוחזרו הסינים לביתם אלא נשלחו לשדות הקרב והועסקו בפינוי שדות מוקשים. כך נותרו באירופה 65,000 סינים בלבד שלא זכו לשוב לביתם מעולם.

סינים רבים ציפו שהמעצמות הזרות תגמולנה להם על עזרתם ותרומתם במלחמה ותענקנה לסיין מקום שווה בזירה הבינלאומית. בראש ובראשונה קיוו רבים שהכוחות הזרים ובעיקר היפנים יפנו את שטחי סין מתוך כבוד לזכויותיה הריבוניות ולעצמאותה של סין. אך כגודל הציפיות כך הייתה האכזבה. האכזבה שימשה מנוף לתנועת מחאה אדירה.

שאלה מספר 32

ניצחון הכוחות הקומוניסטים נבע מהסיבות הבאות :

- א. המשטר הלאומני היה מושחת. צ'אנג קאי שק המשיך להתבסס על הבורגנות העשירה ולא פנה לעם שברובו היה עני.
- ב. הקומוניסטים זכו לאהדה רחבה בקרב העם מאחר ועמדו בראש המאבק ביפנים והתייחסו לאיכר הסיני הפשוט בכבוד.
- ג. הצבא הלאומי נותר מבוזר. הגנרלים לא שיתפו פעולה ביניהם ולכן לא ניצחו במלחמה נגד יפן. בנוסף, הצבא היה פרוס על פני אזורים רחבים בסין והתקשה לתמרן ממקום למקום.
- ד. כוחות הצבא הלאומי סבלו ממורל ירוד : הם היו חסרי תחמושת, מזון ... רבים העדיפו לערוק לצד הקומוניסטי.
- ה. הכלכלה החלה להידרדר בקצב מהיר והעם הבין כי ה"השראה השמימית" אינה עם מנהיגיה הנוכחיים של סין.
- ו. התיווך האמריקאי נכשל.